

IRODALOM

- Bibó István (1986): Az államhatalmak elválaszthatósága egykor és most. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok* II. kötet. Magvető, Budapest, 367–398. • <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/290.html>
- Csirik László (2008): *Az államfő jogállása Európában és Magyarországon*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged
- Halász Iván (2014): Államfő, parlament, kormány. Lucidus, Budapest
- Körösnégyi András (2006): Mozgékony patthelyzet. In: Gombár Csaba (szerk.): *Túlterhelt demokrácia. Alkotmányos és kormányzati alapszerkezetünk. Századvég*, Budapest
- Lippman, Walter (1993): *A közjó filozófiája*. Bagolyvár, Budapest
- Sartori, Giovanni (2003): Összehasonlító alkotmány-mérnökség. Akadémiai, Budapest
- Sólyom László (2014): Alkotmány-alkotmányosság. In: Dezső Márta – Kukorelli István (szerk.): *Alkotmány-alkotmányosság. Konferenciakötet*. Martin Opitz, Budapest, 15–25.
- Tölgyessy Péter (2006): Túlterhelt demokrácia. In: Gombár Csaba (szerk.): *Túlterhelt demokrácia. Alkotmányos és kormányzati alapszerkezetünk. Századvég*, Budapest

A MAGYAR GAZDASÁG NÖVEKEDÉSI KÉPESSÉGÉRŐL

Bod Péter Ákos

DSC, egyetemi tanár,
Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságpolitika Tanszék
petera.bod@uni-corvinus.hu

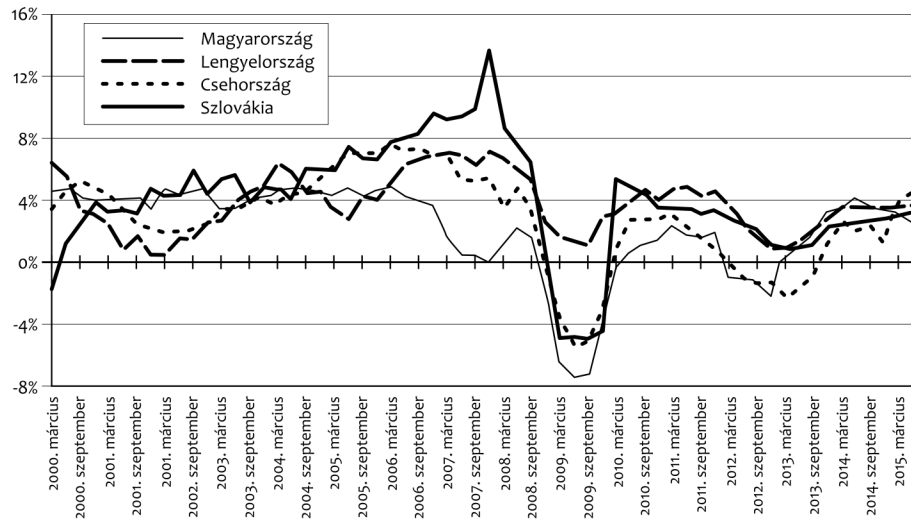
Vita a magyar gazdasági adatok értelmezéséről

A magyar gazdaság növekedési teljesítménye körül az utóbbi időkben élénk szakmai és politikai polémia zajlik. Ez különös, hiszen ha nem is vitán felül álló a nemzetgazdasági teljesítmény mutatórendszer (bruttó hazai termék – GDP; bruttó nemzeti jövedelem – GNI), de jól ismert, nemzetközi összevetésre alkalmas indikátorokról van szó, amelyeket a makrogazdaságtan művelői, az üzleti konjunktúra elemzői mindennap használnak.

Hogy egyáltalán vita támadhat az adatok értelmezése körül, az részben abból fakad, hogy a magyar gazdasági teljesítmény alakulásában immár egy évtizede nagymértékű hullámzást tapasztalunk. Ez jelentősen eltér a megelőző hosszabb, csaknem évtizedes időszak karakterétől: a magyar gazdaság az 1990-es évek végétől évi négy százalék körüli növekedési trendet követett, aminek azonban vége szakadt 2006 őszén. Az EU hiányszabályainak megfelelni köteles – de addig képtelen – magyar kormány akkor szánta rá magát a súlyosan deficitcsökkentés kiigazítására, aminek hatására 2007-re átmenetileg leállt a növekedés. Ekkor egyébként Európában, és különösen a mi térségünkben igen jó kon-

junkturális viszonyok érvényesültek, noha már csak kis ideig. A magyar kiigazítás miatti ütemesés azonnali hatása ugyan hamar elmúlt, de 2008 végén, miként egyébként Európa legtöbb országában, igen mély visszaesés következett be nálunk: a GDP csaknem évi 7 százalékkal esett. 2010-től ismét növekedni kezdett gazdaságunk, ám 2012-ben rövid időre megint negatív tartományba fordult a GDP-változás indexe, hogy majd ismét növekedés következzen be.

A 2016-os év felől nézve tehát azzal szembeállunk az elemzők, hogy a korábbi időszakról eltérően a gazdasági tevékenységet leíró makromutatók (GDP, GNI) egy évtizede *nem követnek világos tendenciát*, ha pedig statisztikai trendvonalat számolunk, a negyedéves tényadatok nagyon szóródnak. Így a valóságnak eléggé különböző interpretációját teszi lehetővé az, ha az egyik év helyett egy másikat választunk kiindulási alapként, vagy ha rövidebb, illetve hosszabb időtávon nézzük az adatokat. A kormányzati PR-anyagok 2014-ben azzal támasztották alá tévéreklámokban, utcai plakátokon a gazdaságpolitikai irányvonal helyességét, hogy Magyarország akkori növekedési üteme Európában a legjobbak közé számított. Igen ám, de mindez a teljesítményszugorodást hozó 2012-es mély-

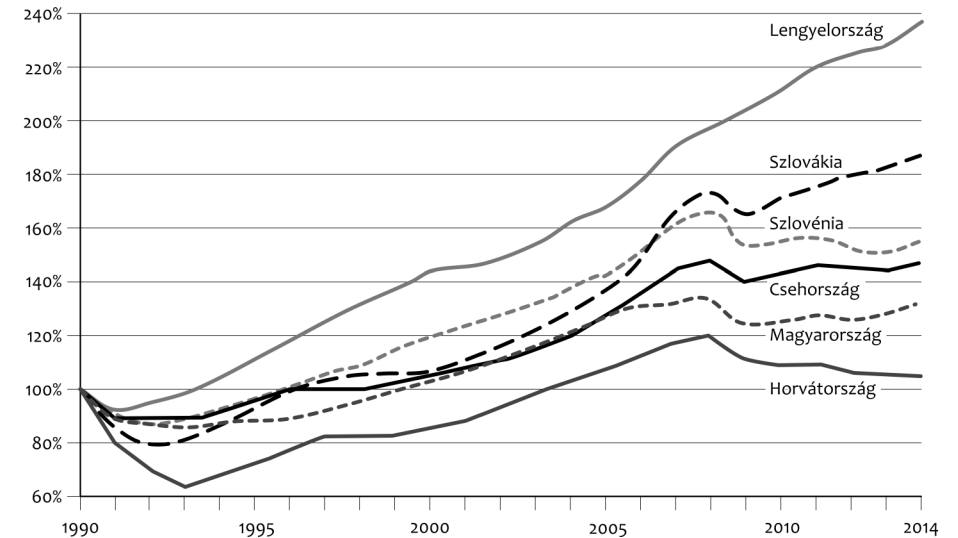
1. ábra • A GDP volumenének alakulása a Visegrádi Négyek országaiban

pontot követte. Elemzők már akkor is szóvá tették, hogy néhány év előnyös növekedési teljesítménye nem lehet perdöntő. Különösen a 2014-es esztendő számít sajátosnak: ekkor a választások kapcsán különösen sok közkiadás fűtötte a keresleti oldalt, továbbá sosem látott mértékű EU-s pénzeket költöttek el. Az uniós pénzekből finanszírozott költségezés átnyúlt 2015-re is. Ezen közben a világ kamatszintje történelmi mélypontra süllyedt, ami eladósodott országnak igen kedvező. Az olajár is nagyot esett, sokat javítva a magyar gazdaság nemzetközi cserearányain, mérsékelve az importterheket.

A magyar gazdasági teljesítmény megítélésének szóródásához vezet az is, ha a diskurzus során a felek eltérő mércét választanak. Valóban vitatható, hogy mi a *viszonyítás helyes alapja*. A magyar múlt? Az olyan fejlett és gazdag uniós országok növekedési teljesítménye, mint amilyen Ausztria, Németország? Az EU-s átlag? Vagy inkább a térségbeli országoké? Mindegyik mellett sok érv hozható fel. Nyitott versenygazdaságként azonban a

leginkább releváns mérce az, ha eredményeinket a térség hozzánk hasonló fejlettségű és adottságú, és velünk a tőkéért és piacokért versenyben álló országaihoz mérjük. Ezen alapon a *visegrádi négyek* (V4) adataihoz viszonyítva nyerhetünk növekedési eredményeinkről valóban reális képet.

A növekedési képesség kérdésében továbbá mindig célszerű hosszabb időtávot tekinteni. A 2. ábra a *rendszerátalakulás kezdete óta* elért térségbeli növekedést mutatja be. Nos, ebben a keretben nézve a magyar teljesítményt, igencsak más következtetésre jutunk, mint néhány kiragadott év adata alapján: negyed évszázad alatt a magyar GDP összesen mintegy 30 százalékkal haladja meg az előző politikai rendszer összeomlása idején mért szintet, és 2014-re is csupán a válságot hozó 2008-as év színvonalára került vissza. Ezzel a térségben nem lehet dicsekednünk. Sőt önmagában a negyedszázad során érvényesülő éves egy százalék körüli átlagos növekedési ütem a címben szereplő kérdést drámai beállításba helyezi.

2. ábra • A GDP alakulása Közép-Kelet-Európában 1990 óta

Ha a nemzetgazdasági teljesítmény alakulásának megítélése ennyire sokféle módon értelmezhető, nem csoda, hogy még inkább vitatható az *okok, hajtóerők és fékek* megítélése. Trendkövető időkben egy fokkal könnyebb azonosítani és megmérni a növekedés tényezőit, ám már sokkal nehezebb a feladat, ha kardinális változások állnak be. A makrogazdasági végeredmény még adott társadalmi-gazdasági rendszeren belül is nyilván számos tényezőtől függ, de különösen sokféle tektonikus hatás alakítja az *outputot történelmi fordulatok* idején. Az ábrán bemutatott időszak olyan, amelynek kezdete egy nagy társadalmi-gazdasági átalakulásra esik. A későbbi időszak során is jelentős külső és belső fordulatokat hozott a történelem. A nemzetgazdasági teljesítmény alakulását ezen évtizedekben gyökeresen befolyásolta a gazdaság termelési, foglalkoztatási és területi szerkezetének mélyreható átalakulása, egy új intézményi rend kiépülése, a termelési tényezők állományának nagyfokú ingadozása

(erről később még lesz szó), valamint az egymást váltó kormányok tevékenysége.

Az időszak legeleje különösen sajátos, hiszen békeidőben szokatlan mértékű zuhanást regisztráltak a gazdasági teljesítménymutatókban. Így történt minálunk, de így történt a térségben máshol is. A gyökeres társadalmi-gazdasági átalakulás idején nemcsak a korábbi növekedési trendek törnek meg, hanem egy időre komoly visszaesés is beállhat: az európai volt tervgazdaságok mindegyikében valóban be is következett a rendszerátalakulással járó outputcsökkenés. Az 1990-es évek elején a magyar GDP kumuláltan mintegy 17 százalékos esést a megelőző rendszer utolsó évéhez képest. A visszaesés 1993-ban érte el a mélypontot, azt követően hazánk a többi visegrádi országhoz hasonlóan viszonylag gyors növekedési pályára állt. Nos, ez a pálya az, amely megtört a pénzügyi válság idején (a mi esetünkben már azt megelőzően, 2006 végén is). Azóta a magyar teljesítmény „fűrészfogú”.

Mindez azonban múltbeli bázison méri a magyar teljesítmény alakulását; a korábbiak értelmében célszerű releváns összehasonlítási keretben elhelyezni az adatsort. Nos, a 2. ábra üzenete az, hogy negyedszázados távon mérve a visegrádi térség országai nálunk jobb növekedési eredményeket értek el. Ugyanakkor sok más ország esetében jóval nagyobb rendszerváltozási visszaesést, majd a mienktől sokban különböző helyreállítási utakat is regisztráltak a statisztikák. Például a velünk szomszédos három volt jugoszláv állam mindegyike eltérő pályát járt be. Egyébként is, a térségben immár komoly szétfejlődés tanúi vagyunk.

Ezen ábrák alapján indokolt feltenni a kérdést, hogy valóban milyen növekedésre képes a magyar gazdaság, és nemcsak egy-két éven át, hanem hosszabb perspektívát tekintve. A növekedési képesség ügye nyilván más, mint az éppen fennálló konjunktúra kérdése. Az alábbiakban erre a mélyebben fekvő kérdéskörre irányul az elemzés, amely így nem is tekinti feladatának az utóbbi időszak tényadatainak értékelését. Konkrét növekedési indexeink láthatóan változatosan alakulnak, értékük nagymértékben ki van téve külső tényezőknek, belpolitikai fordulatoknak. A vizsgálat tárgya az, ami a tényadatok mögött meghúzódik: hazánk növekedési potenciálja.

A növekedés tényezői és a potenciális növekedés fogalma

A közgazdaság-tudomány egyik legkorábbi vizsgálati kérdése, hogy mitől és miként növekszik a gazdaság. Tizennyolcadik századi korszakos, átfogó munkájában Adam Smith skót filozófus a munkát, a tőkét és a termőföldet nevezte meg legfőbb termelési tényezőként. Egyben figyelemreméltó módon rávi-

lágított egy lényeges összefüggésre: „A munkamegosztás révén bekövetkező termelékenységnövekedés az, amely egy jól kormányzott társadalomban elvezet az általános bőséghez, ami a legalsóbb rétegekre is kiterjed” (Smith, [1776] 1992). *Jól kormányzott társadalom*, a társadalom szereplői közötti *munkamegosztás* – ezekre a fogalmakra még visszatérünk.

A közgazdasági elmélet formalizálódásával később megszületett az elméleti keret, amelyben Robert Solow munkásságának kiemelkedő szerepe volt (Solow, 1956). A nemzetgazdaság növekedése függvénykapcsolatként írható le: $Y = A \times f(K; L)$, ahol K a tőke állománya, L a munkaerő állománya, A a teljes tényezőtermelékenység, Y a nemzeti jövedelem (output, amelyet leggyakrabban a bruttó hazai termék alakulásán mérnek), és f a függvénykapcsolat a termelési tényezők között. A két átfogó termelési tényező (L és a mindenféle tőkejavakat, így a termőföldet is magába foglaló K) mellett a függvényben szerepel a tényezők összekapcsolódásának hatékonyságát leíró egyetlen szorozótényezőként a termelékenység (az angol nyelvű szakirodalomban: *total factor productivity* – TFP). Míg a két termelési tényező és az output közötti kapcsolat alakulása viszonylag jól (noha sosem vitán felül álló módon) megfigyelhető hosszabb idősorok elemzésével, a termelékenységnek a növekedésre gyakorolt hatása közvetlenül nem figyelhető meg, mintegy maradékként adódik – ezért is szokás a Solow-i reziduummént nevezni.

Később árnyaltabb modelleket állítottak fel, így a ledolgozott órában vagy az alkalmazásban állók darabszámában mért L mellett a modellbe bekerült a *humán tőke* (H) önálló termelési tényezőként, kifejezve azt a felismerést, hogy a szaktudás, a tudományos ismeret megszerzéséhez és akkumulálásához

hosszú idő és nagy ráfordítás kell. Itt tehát a tőkefelhalmozáshoz hasonló folyamat eredményéről van szó, amelynek külön megjelölése indokolt: $Y = A \times f(K; H; L)$ ahol H a humán tőke.

Ebben a felfogásban, követve a közgazdaságtan klasszikusai által kijelölt utat, az elemző a ciklikus gazdasági mozgásokon vagy a politika döntései által kiváltott rövidtávú ingadozásokon felülemelkedve, alapvetően a *gazdasági növekedés tényezőinek rendelkezésre állását és összekapcsolódásuk hatékonyságát* vizsgálja. Ez erősen aggregált szemléletmód, de megtölthető élő tartalommal. Magyar körülmények között például az 1990-es évek legelején elég életszerű volt az a feltevés, hogy amennyiben a meglévő nagyszámú és jól képzett(-nek gondolt) magyar munkaerő mellé szert tudunk tenni – alapvetően külföldi forrásokból – kellő mennyiségű tőkére és ezáltal közvetve modern technológiára, vezetési ismeretekre, piaci lehetőségre, akkor a gazdaság gyors fejlődésnek indul.

A tényleges fejlődési pálya azonban nagyon másként alakult. A növekedési tartalékokat felélő szocialista tervgazdaságnak az 1980-as évek legvégére beálló bukását nem követte azonnali gazdasági teljesítménynövekedés, sőt a változás első éveiben – amint a 2. ábra megmutatta – komoly visszaesés következett be a mért bruttó hazai termékben. Piacgazdasági viszonyok közé kerülve az örökölt tőkeállomány nagy része elavultnak bizonyult, az új tőke képződése pedig lassan haladt. A külföldi tőke beáramlása a térségben a legnagyobb arányt ugyanakkor minálunk érte el az 1990-es években. Igaz, de előnyünk az átalakulás második évtizedében már odaveszett. A 2009 utáni időszakban pedig csekély az éves átlagos nettó tőkebeáramlás hozzánk.

A tőkeképződés gondjait megmutatják a makrostatisztikák. A magyar beruházási ráta (bruttó állóeszköz-beruházás aránya a GDP-hez mérve) csak a rendkívülinek számító 2014-es választási évben haladta meg érdemben a húszszázalékos szintet. Itt ismét segít a nemzetközi összevetés: ez a ráta ugyan megfelel Németország adatának, de messze a V4 térség átlaga alatt marad. Gyors fejlődéshez elégtelen az ekkora tőkeakkumuláció. Ráadásul az összetétel is sajátos formát öltött az utóbbi években: megnőtt az (uniós transzferekből finanszírozott) állami és önkormányzati beruházások részaránya, az üzleti szféra aránycsökkenésével párhuzamosan.

Hasonló módon végigtekinthetünk a másik nagy termelési tényező, a munka mennyiségének és minőségének alakulásán, hogy közelebb kerüljünk egyrészt az eddigi gazdasági növekedési folyamatok jobb megértéséhez, másrészt jelenlegi és jövőbeli növekedési képességünk megbecsléséhez. Ismeretes, hogy a foglalkoztatási rátában jelentős csökkenés következett be a piacgazdasági viszonyokra való visszatérés során, az 1990-es évek legelején. A csökkenés mértékében bizonyos fokig a korábbi mesterséges (hatékonysági szempontokkal nem törődő) túlfoglalkoztatás korrekciója is benne van, valamint az a körülmény, hogy az új gazdasági-társadalmi rendszer más típusú munkaerőt igényel, mint amilyen a rendszerváltozás kezdetén rendelkezésre állt. Az elnyúló foglalkoztatási gondok arra utalnak, hogy a remélnél nehezebben és lassabban alkalmazkodik a munkaerő-állomány kínálata a gazdaság által támasztott kereslethez. Mindezen túlmenően hosszabb idő távlatában az egy személyre jutó ledolgozott munkaóra is csökkent minálunk, miként máshol Európában is, így az L állománya csökkentő tétel a nö-

vekedési számvitelben. Ezzel szemben a tőkeellátottság vagy a képzettségbeli javulás, valamint a teljes termelékenység országoként és időszakoként eltérő mértékben ugyan, de rendszerint pozitívan járulnak hozzá a növekedési képességhez.

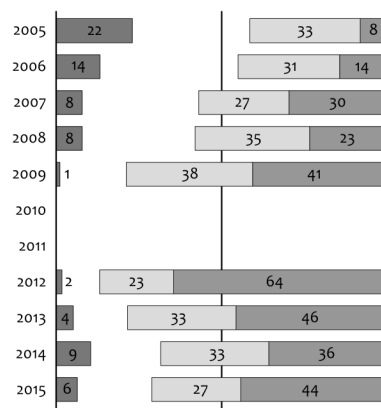
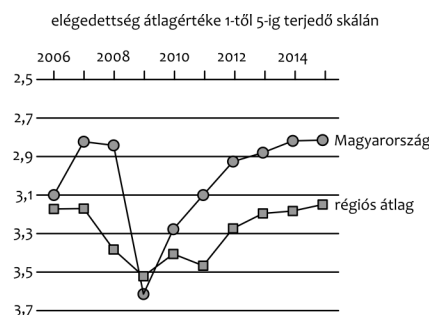
Felmérések mutatják, hogy a magyar gazdaságban tevékenykedő cégek (és köztük a nagy tőkeerőt képviselő külföldi tulajdonúak) az áttekintett időszakban alapvetően meg voltak elégedve a magyar munkaerő minőségével és rendelkezésre álló mértékével (3. ábra). Azonban egy nagymintás felmérésből azt is tudhatjuk, hogy a vállalatok széles köréből származó vezetői vélemények szerint a cégek megelégedettsége romlik az utóbbi időkből.

A gazdasági növekedés modern irodalma meggyőzően bemutatja, hogy a két nagy növekedési tényezőtől kívül a jogbiztonság, a korrupció jelenléte vagy hiánya, a társadalmi értékrend, a gazdaságpolitika működése és számos egyéb komponens hat a gazdasági növekedésre (Acemoglu, 2009). Ugyanezen tényezőkről határozott véleményt formálnak az említett gazdasági szereplők (DUIHK, 2015). Figyelemre méltó, hogy mennyire kritikusan látják a magyar jogrend állapotát, a gazdaságpolitikai irányvonal kiszámíthatóságát, a társadalomnak a korrupcióhoz való viszonyát.

Érdemes külön kitérni a gazdaságpolitika szerepére. A közvélemény igen gyakran a gazdaságpolitikának, az állami irányításnak tulajdonítja a kulcsszerepet a gazdasági növekedési ütem formálásában. Ez a nézet azonban ingatag alapokon áll. Ha a gazdasági növekedés politikai szándék kérdése lenne, és ha létezne biztos gazdaságpolitikai megoldás a növekedés gyorsítására vagy az ütem fenntartására, akkor eleve elő sem fordulna gazdasági pangás, ütemvesztés, különösen pedig

nem lenne krízis. De nem így van. Az állami kiadások hirtelen megnövelésével ugyan átmeneti időre megemelhető az aggregált kereslet, amelyre azután a gazdaság kínálati oldala reagál, de az időközben megnövekvő deficit finanszírozási terhe ránehezedik a következő évekre, gyakran a későbbi generációkra. Így hosszabb távon a növekedési ütem nem emelkedik a *természetes ráta* fölé.

A természetes növekedési ütem azonban igen elvont fogalom, amelynek számszerűsít

3. ábra • Német tulajdonú cégek elégedettsége az infrastruktúrával (fent) és a gazdaságpolitika kiszámíthatóságával (lent). A sötétszürke az igen elégedettek, a középszürke az igen elégedetlenek, a világosszürke a némileg elégedetlenek számát, a fehér sáv a közepes/semleges véleményeket jelöli.

tése komoly módszertani gondokkal jár. *Halmi Péter* az európai gazdaságok növekedési képességével foglalkozó könyvében a különféle mérési megoldások áttekintése után bemutatja Magyarország növekedési potenciáljára vonatkozó becslését (Halmi, 2014). Eszerint a 2008/2009-es válság után a növekedési képesség gyakorlatilag nullára csökkent, és utána is csak lassan emelkedik az évi 1%-os szint „magasságába” 2006-ra. Ettől nem sokkal eltérő számításokat közöl a magyar gazdaság válság utáni éveinek növekedési adottságait illetően az *OECD*-nek a hazánkról szóló jelentése: a potenciális növekedést nulla és egy százalék közötti tartományba helyezik, ami – nem meglepően – a térségi átlag alatti (*OECD*, 2014). A *Magyar Nemzeti Bank* ilyen témájú számításai is nagyságrendileg hasonló potenciált hoztak ki (*MNB*, 2013).

Egybehangzóan a *teljes munkatermelékenység* növekedési hozzájárulásának elolvasását, és a *tőke* hozzájárulásának visszaesését mutatják ki a növekedés potenciálja ilyen nagymértékű visszaesésének okaként. A magyarországi termelékenység (*TFP*) alakulását és e komponensnek a magyar GDP-hez való hozzájárulását vizsgálva *Kónya István* azt találta, hogy a 2005-ig tartó időszakban a termelékenység jelentős mértékben járult hozzá a gazdaság növekedéséhez (a tőke mellett), ám a rákövetkező időszakban a *TFP* inkább csak stagnált (*Kónya*, 2015).

A 2008-as válság előtti időszakra 3 és 4% közötti potenciális növekedést állapítanak meg az elemzések. Figyelemreméltó, hogy az akkor mért tényleges outputnövekedés felülmúlta e mértéket, azaz tartósan túlfűtött állapotban volt a gazdaság. A rákövetkező években már csak átlagosan évi 1 és 2% közötti potenciális dinamika adódik az ökonomet

riai számításokból. Ezek igen pesszimista megállapítások, és látszólag szemben állnak a már idézett tényadatokkal, amelyek szerint 2014–2015 során ennél sokkal jobb tényleges növekedést regisztráltak a statisztikák: 2014-ben 3,7%-kal, 2015-ben 2,9%-kal bővült a GDP.

Az ellentmondás azonban jórészt csak látszólagos. Ugyanis a 2009-es jelentős, csaknem 7%-os visszaesés, valamint a rákövetkező évek gyenge növekedése következtében a gazdaság jó ideig az erőforrásai által megengedett képessége alatt teljesít, azaz a lehetséges és a tényleges kibocsátási szint között jelentős *negatív rés* áll fent. Mindaddig, amíg ilyen rés létezik, a tényleges növekedés üteme átmenetileg meghaladhatja a kalkulált ütemet. Amikorra viszont ez a rés bezárul (a számítások szerint 2016 körül-után), akkor már csak a fenntarthatóság terhére, annak esélyeit rontva lehet egy/két százaléknál jóval nagyobb gazdasági növekedési ütemet elérni.

A potenciális növekedés nem fátum, de...

A potenciális növekedés ütemét vagy a gazdasági tényezők állományának és várható alakulásának adataiból, vagy a tényleges növekedési adatok megtisztításával lehet megbecsülni. Bárhonnan indul ki a számítás, egy adott év, időszak adata nem tekinthető tartós, megváltoztathatatlan adottságnak. A tőke állománya folyamatosan módosul, egyfelől az új beruházások, másfelől a meglévő állomány kopása, avulása nyomán – állományi adatokban persze rövid távon nehezen képzelhető el gyors javulás. Hasonlóan folyamatosan változik a gazdasági értéktermelésbe bevonható munkaerő mértéke, képzettsége. Az erőforrások felhasználásának hatékonyságára, a teljes termelékenységére ható társadalmi körülményekben, intézményi feltételek

ben is bekövetkezhetnek kedvező, növekedést segítő módosulások. Ahogyan az idézett könyvben található: a növekedési képesség emelése „strukturális reformok révén elérhető” (Halmi, 2014, 201.).

Mindeddig a közelmúlt trendjeit és az azokból levonható – gyakran ellentmondásos – értékelések okait, körülményeit tekintettük át. Ezeket is övezik bizonyos módszertani bizonytalanságok, noha az eltérő módszerekkel nyert főbb adatok a mi esetünkben meglehetősen közel állnak egymáshoz. A jövőnk esélyeit természetesen még nagyobb bizonytalanság övezi, és tágabb a tartománya a folyamatok szubjektív megítélésének, irányuljon a prognózis a tőkeállomány, a munkaállomány és az endogén növekedési tényezők közé sorolható *intézményi tényezők* (jogbiztonság, transzparencia, korrupcióveszély, az erőforrások allokációjának ésszerűsége) várható alakulására. Nem lehet kizárni, hogy a visegrádi csoport tagjaival szemben a rendszerváltozási időszak második felében elszűnő lemaradásunk nem folytatódik, éppen az endogén növekedési tényezőkben beálló javulás révén.

Sajnos, azt sem lehet kizárni, hogy a GDP-növekedés mértékében beálló magyar ütemcsökkenés mögött mélyen fekvő, szerkezeti okok találhatók. Ilyen a demográfiai folyamatok menete (előregedés, népességfogyás, kivándorlási többlet), a korábban olcsó munkaerő folyamatos drágulása és így egy bizonyos versenyképességi előny erodálása, áttételesen a tőkevonzó képesség gyengülése. Nem magyar sajátosságokról van itt szó: minden közepesen fejlett ország ki van téve olyan kockázatoknak, amelyek eredője lefele mutat a gazdasági növekedés ügyében. Ez az úgynevezett *közepes jövedelmi szint csapdája (middle income trap)*, amely Kínától kezdve hazánkon

át az európai periféria legtöbb gazdaságát fenyegeti (Bod, 2014).

Strukturális reformok: ez a gyűjtőfogalom azokat a tényezőket fogja át ebben az összefüggésben, amelyek a két (vagy ahogy számoljuk: három) termelési tényező összekapcsolódásának határfokát meghatározzák. Jól működő és rugalmas munkaerőpiac, hatékony közoktatási rendszer, nemzetközileg is versenyképes tudást szavatoló felsőoktatási intézményrendszer, a változások káros társadalmi hatásait jól tompító szociális rendszer, az erőforrások hatékony allokálását elősegítő pénzügyi közvetítő rendszer – ezek azok a nagy, átfogó intézmények, amelyek meglétén és fejlődési képességén múlik az, hogy a tőkeállomány, a rendelkezésre álló munkaerőállomány miként hasznosul a gazdasági újratermelés menetében. Azonban éppen az oktatási rendszerünk, egészségügyi ellátórendszeink állapota és kilátásai azok, amelyek határt szabnak az optimista jövőlátogatásnak.

A demográfiai helyzet sem ígér semmi jót, hiszen az elveszülések száma (amely sok tényező által befolyásolt, de kormányzati politikákra alig reagáló jelzőszám) hosszabb távra is fogyást vetít elő a legfontosabb termelési tényezőt illetően. Erőteljes bevándorlás esetén megváltozhat egy ország munkaerőmérlege, de hazánk esetében az éppen fennálló többségi értékrend és a meghatározó politikai irányvétel nem valószínűsít jelentős szándékolt bevándorlást. Ami a tőkeáramlásokat illeti, azok viszont gyors önkorrekcióra, hirtelen irányváltottatásokra képesek – de sajnos nem csak a hazai tőkeállomány erőteljes megnövelése, hanem annak érezhető leépülése is a lehetséges scenáriók közé számít.

A legnagyobb növekedési tartalék a munkatermelékenység növekedésében mutatható ki, ám ez másfelől úgy is megfogalmazható,

hogy itt látszanak regionális lemaradásunk leginkább aggasztó jelei. Kell tehát nagy adag optimizmus annak feltételezésére, hogy a társadalmi értékrend, a kormányzati működés színvonala és stabilitása terén erőteljes és azonnali javulás áll be. Ezek olyan „puha re-mények”, amelyek valóra válása kellene ahhoz,

hogy a „kemény tények” terén megmutatózó lemaradásunk eltűnjön.

Kulcsszavak: *rendszerváltozási válság, V4-ek gazdasági növekedése, potenciális növekedés, termelékenység, a közepes fejlettség csapdája, beruházási ráta, a növekedés intézményi tényezői*

IRODALOM

- Acemoglu, Daron (2009): *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton University Press, Princeton–Oxford
- Bod Péter Ákos (2015): *Átmeneti ütemvesztés vagy a „közepes jövedelem csapdája”* – kommentár a magyar gazdaságfejlesztési teendőkhöz. *Gazdaság és Pénzügy*, II, 1, 2–17. • <http://tinyurl.com/hxjz6e9>
- DUIHK – Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara (2015): *Konjunktúrajelentés, 2015*. DUIHK, Budapest • <http://tinyurl.com/z8hk46a>
- Halmi Péter (2014): *Krisis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Akadémiai, Budapest
- Kónya István (2015): Több gép vagy nagyobb hatékonyság? Növekedés, tőkeállomány és termelékenység

- Magyarországon 1995–2013 között. *Közgazdasági Szemle*, LXII, november, 1117–1139. • <http://tinyurl.com/jfzm3ly>
- MNB – Magyar Nemzeti Bank (2013): *Jelentés az infláció alakulásáról 2013. szeptember*. MNB, Budapest • <http://tinyurl.com/jct5ggz>
- OECD (2014): *Economic Surveys: Hungary*. DOI: 10.1787/eco_surveys-hun-2014-en • <http://tinyurl.com/zmkmr8>
- Smith, Adam (1999 [1776]): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Penguin Books, London Faksimile: • <http://tinyurl.com/q59aeuj>
- Solow, Robert M. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 1, 65–94. • <http://tinyurl.com/jhtgrx7>

